

BURMA'DAKİ SİVİL TÜRK ESİRLERİ

Ali ÖZUYAR

e-posta: aliozuyar@mynet.com

Özet

Osmanlı sivil esirleri, I. Dünya Savaşı'nın en az bilinen konularından birisidir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmeden önce İngiltere, Fransa ve Rusya'da binlerce vatandaşı bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını bozup İttifak devletleri safında savaşa girmesi, bu devletlerdeki sivil Osmanlı vatandaşlarını oldukça zor bir duruma düşürdü. Başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Rusya, sınırları dâhilindeki Osmanlı vatandaşlarını "casus" olabilecekleri ihtimali üzerine önce gözaltına (enterne) aldılar ve ardından İttifak üyesi diğer ülke vatandaşlarının bulunduğu sivil esir kamplarına naklettiler. Savaş sona erdikten sonra da bu esirlerin büyük bir kısmı buldukları ülkelerde yeniden oturma izni alamadı ve sınır dışı edildi.

İngiltere'nin, kendi topraklarındaki "düşman kökenli yabancılara" karşı başlattığı "sivil esir" uygulaması, savaş sırasında işgal ettiği Osmanlı topraklarında da devam etti. Sakıncalı görülen çok sayıdaki devlet memuru, tutuklanarak Uzak Doğu'daki askeri esir kamplarına nakledildi. Bu nitelikteki esirlerden bir grubunu da Basra'da esir alındıktan sonra Myanmar (Burma)'daki Thatmyo Esir Kampı'na gönderilen siviller oluşturuyordu. Sivil esirlerin çoğunluğu, Basra Rüsûmât Müdürlüğü personeliydi. Bu kampta hayatta kalan sivil Türk esirlerinin ülkelerine dönmeleri ise 1922 yılının sonlarına kadar sürdü.

Anahtar Kelimeler: Esir Kampı, Sivil Esir, Thatmyo Esir Kampı, Burma, Myanmar, Basra, Basra Rüsûmât Müdürlüğü, Fav Kaymakamı Halid Efendi, Chartrouse, Garaison, Pontmain, Man Adası, Douglas ve Knockaloe

Abstract

The case of the Ottoman civilian prisoners is one of the least known cases. Before the Ottoman Empire participated in the World War I, there had been thousands of citizens in Britain, France and Russia. When the Ottoman Empire broke its neutrality and joined the war, the Ottoman citizens in those countries got into trouble. Mainly Britain and also France and Russia, arrested the Ottoman citizens in case of they were "spies" and then they sent them to the civilian prisoners of war camps with the other countries citizens. After the war had finished, most of them did not take residence permit in the countries they lived and they were deported.

When Britain occupied the Ottoman State, it went on its "civilian prisoners of war" practice towards "the civilian enemy aliens lived on its own land" on the Ottoman land. A lot of "suspicious" civil servants arrested and sent to the military

war camps in Far East. One group of those prisoners arrested in Basra and then they sent to the Thatmyo Prisoner of War Camp in Myanmar (the former Burma). They were mostly Basra Customs Administration personnel. Surviving Turkish civilian prisoners returned to their homeland till the end of the year 1922.

Keywords: *Prisoners of War Camp, Civilian Prisoner, Thatmyo Prisoner of War Camp, Burma, Myanmar, Basra, Basra Customs Administration, Halid Efendi the Governor of Fav, Chartrouse, Garaison, Pontmain, Isle of Man, Douglas and Knockaloe.*

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın az bilinen konularından birisi olan Osmanlı sivil esirleri hakkında yeterli sayıda belge, ne yazık ki ulusal arşivlerde mevcut değildir. Ancak araştırmalar şunu kesin olarak ortaya koymaktadır ki bu belgelerin büyük bir çoğunluğu savaş sırasında ve sonrasında vardı. Osmanlı Arşivi kayıtlarında sivil esirler ile ilgili Amerikan Elçiliği ve Kızılhaç tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen bazı isim listelerinden bahsedilmektedir. Defter şeklinde gönderilen bu listeler, bugüne kadar tasnifi yapılan belgeler arasında maalesef yer almamaktadır. Ayrıca başta İngiliz Ulusal Arşivi olmak üzere Fransa ve Rusya'daki arşivlerde de bu esirlerin tam bir kaydı bulunmamaktadır. Mevcut kayıtların çoğunluğu askeri esirler ile ilgilidir.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmeden önce İtilaf devletleri grubunda yer alan İngiltere, Fransa ve Rusya'da binlerce vatandaşı bulunuyordu. Bu ülkelerdeki Osmanlı vatandaşlarının çoğunluğunu Ermeni, Rum, Süryani, Yahudi ve Marunî kökenli vatandaşlar oluşturuyordu. Müslüman ve Türk kimliğine sahip olanlar ise azınlıktaydı. Savaş sırasında asıl tehdit altında olanlar ise bu kimliklere sahip olan Osmanlı vatandaşlarıydı. Osmanlı Devleti'nin İttifak grubunda savaşa girmesiyle birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya'da bulunan Türk ve Müslüman kökenli vatandaşları, İtilaf devletleri grubunca “düşman kökenli yabancılar” olarak ilân edildiler. Basının yardımıyla da kamuoyu bu söyleme inandırıldı.¹

Çeşitli nedenler ile İtilaf devletlerinde bulunan Osmanlı vatandaşlarının önce sosyal hakları sınırlandırıldı. Geceleri saat dokuzdan sonra evlerine dönmeleri, umumi toplantı düzenlemeleri, evlerinden yedi kilometre mesafeye uzaklaşmaları ve polisin izni olmadıkça kendi evlerinden başka bir eve gitmeleri yasaklandı.² Bu yasakların ardından gece yarısı düzenlenen polis baskınları başladı. Baskınlar sonucunda ele geçirilen erkekler, sorgusuz sualsiz tutuklandılar ve ardından da, İttifak grubundaki diğer sivil ülke vatandaşlarıyla birlikte, geçici olarak hipodrom, fabrika ve gösteri salonlarından bozma toplama kamplarına yerleştirildiler.³

¹ Anna Braitwaite Thomas, *St. Stephen's House – Friends' Emergency Work in England 1914 to 1920*, Friends Bookshop, London, 1920, s. 44.

² “İngiltere'deki Sivil Üseramız”, *Sabah gazetesi*, 17 Temmuz 1917.

³ Peter and Leni Gillman, *Collar the Lot!*, Quartet Books, London, 1980, s. 15.

Fransa'daki sivil Osmanlı vatandaşlarının tutuklanmasına Ocak 1915'te başlandı. Ancak uygulama tüm Osmanlı vatandaşlarını kapsamıyordu. Çünkü dönemin Fransız Hükümeti, Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani ve Marunî asıllı Osmanlı vatandaşlarına; "kendi milliyetlerini ispat" ve ikamet ettikleri yerlerdeki tanınmış bir Fransız vatandaşından sertifika getirmek suretiyle, onları bu uygulamadan muaf tutuyor, ayrıca onlara çalışma ve oturma izni veriyordu. Uygulamanın dışında kalanlar ise Müslüman ve Türk uyruklu Osmanlı vatandaşlarıydı.⁴

Fransa'da tutuklanan Müslüman ve Türk uyruklu Osmanlı vatandaşları La Chartreuse, Garaison ve Pontmain'deki toplama kamplarına yerleştirildiler. Bu üç kampta 150 mücerret, iki müteahhil ve üç aileden oluşan Osmanlı sivil esirleri bulunuyordu. Bu sayı 1917 yılında 324'e ulaştı.⁵

İngiltere'de ise 830 sivil Osmanlı vatandaşı bulunuyordu.⁶ Bunlar içerisinde Türk ve Müslüman kimliğe sahip olanlar azınlıktaydı. Şubat 1915'te başlayan tutuklamalar Mart ayına kadar sürdü. Tutuklananlar önce Londra, Yorkshire ve Lancaster'deki fabrika ya da hipodrom gibi yerlerde kurulan kamplara nakledildiler. Tutuklu sayısının artması üzerine İç İşleri Bakanlığı tarafından İrlanda Denizi'ndeki Man Adası (Isle Of Man)'nda Douglas ve Knockaloe adlı sivil esir kampları kuruldu.⁷ İngiltere'de dağılık bir halde bulunan toplama kamplarındaki tüm sivil esirler, bu iki kampa nakledildiler. Knockaloe Sivil Esir Kampı'nda biri bahriyeli, 109'u sivil olmak üzere toplam 110 Türk esir bulunuyordu.⁸

İngilizler, ülkelerindeki "düşman kökenli yabancılara" karşı uyguladığı bu politikanın bir benzerini, savaş sırasında işgal ettikleri Osmanlı topraklarında da uyguladılar. Bu uygulama daha çok kamuda çalışan memurları kapsıyordu. Önce tutuklanan ve geçici toplama kamplarına yerleştirilen memurlar, yine İngiliz Hükümeti'nin casusluk evhamının bir sonucu olarak, yaşadıkları topraklardan binlerce kilometre uzaklıktaki esir kamplarına naklediliyordu. Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir belgede İngilizler tarafından "enterne" edilen bazı sivil esirlerin Honkong'a dahi gönderildiklerinden bahsedilmektedir.⁹ Bu nitelikteki esirlerden bir grubunu da Basra'nın işgalinden kısa bir süre sonra enterne edilen ve İngiltere'nin sömürgelerinden biri olan Burma'daki¹⁰ Thatmyo Esir Kampı'na gönderilen siviller oluşturunuyordu.

⁴ BOA, DH. EUM. 5. Şb., Dosya no: 55/22, 5 Zilhicce 1335.

⁵ Aynı dosya.

⁶ Aynı dosya. Ayrıca bk. Ali Özuyar, *Modern Tarihin İlk Sivil Esir Kampı, Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008, s. 57-69.

⁷ Peter and Leni Gillman, *a.g.e.*, s. 15

⁸ BOA, DH. EUM. 5. Şb., Dosya no: 55/22, 5 Zilhicce 1335.

⁹ BOA, DH. EUM. 5. ŞB, Dosya No: 48/26, 23 Muharrem 1336.

¹⁰ Burma (Birmanya) şimdiki adı Myanbar olan devletin eski adı. Bu devlet İngiliz sömürgesiyken daha çok Hindi Çin olarak biliniyordu.

Basra'nın İşgali

Irak ve Basra bölgesi, zengin petrol yatakları ve rafinerileri açısından İngiltere için oldukça önemliydi. Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki dönemde Irak topraklarında tamamı Arap askerlerinden oluşan ikişer tümenli iki kolordusu bulunuyordu. I. Dünya Savaşı başladığında Musul'daki 12. Kolordu'nun İstanbul'a; Bağdat'taki 13. Kolordu'nun da Doğu Cephesi'ne gönderilmesine karar verildi. Irak'ın savunulması da Bağdat'taki "Irak ve Havalisini Savunma Komutanlığı" adını alan 4. Ordu Müfettişliğine bırakıldı.¹¹

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın safında savaşa gireceğinin belli olması üzerine Irak ve Basra topraklarını işgale hazırlanan İngilizler, 15 Ekim 1914'te Bahreyn adasına ve 23 Ekim günü de Basra'nın hemen yukarısındaki Fav'a hiç zorlanmadan asker çıkardılar. İngilizlerin bu girişimi üzerine daha önceden Doğu Cephesine gönderilmesi düşünülen Musul'daki 13. Kolordunun ve Basra'daki 38. Tümenin yerinde bırakılmasına karar verildi.

İngilizlerin Basra'ya asker çıkarmalarını engel olmak isteyen 38. Tümen, nehir filosunun (1 gambot, 6 silahlı motor ve 6 nehir vapuru) himayesinde Fav ve Behemşir kanalı yoluyla Muhammara bölgesine birer müfreze çıkararak Basra'nın denizle bağlantısını kesti. Ardından gemilerle Şattülarap'a girerek kuvvetinin büyük bir kısmını Abadan'ın güneyindeki Saniye mevkiine çıkardı (8-10 Kasım 1914). Ancak zayıf Türk kuvvetlerinin İngilizlere karşı yaptığı baskın taarruzu başarılı olamadı. Türk kuvvetleri bu mevziin 8 km kuzeyindeki Kütüzzeyn mevziisinden Basra'yı savundular. Ancak, İngiliz birliklerinin ve özellikle de nehir filosunun üstün ateş gücü karşısında ağır kayıplar verdiler. Bu olumsuz duruma Osmanlı ordusundaki Arap askerlerinin firarı ve bölge halkının düşmanca hareketlere girişmesi de eklenince Irak ve Havalisi Komutanı Basra'yı savunmaktan vazgeçti. Elindeki az sayıda kuvvetle birlikte Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği Kurna (Kurne/Korna) bölgesine çekildi. İngilizler, 38. Tümenin geri çekilmesi üzerine 23 Kasım 1914 günü Basra'ya girdiler. 4 Aralık günü de Kurna bölgesinde bulunan Türk kuvvetlerine karşı taarruza başladılar. Kurna'da beş gün süren bu taarruz, Türk kuvvetlerinin mağlubiyetiyle sonuçlandı. 9 Aralık 1914 günü başta Tümen komutanı olmak üzere 48 subay ve 930 er kayıtsız şartsız İngilizlere teslim olmak zorunda kaldı.¹²

Basra'nın düşmesi ve ardından da Kurna bölgesinde bulunan 38. Tümenin İngilizlere teslim olması üzerine Osmanlı kuvvetleri, Nisan 1915'te Basra'yı geri almak için karşı taarruza geçtiler. Tarihe "Şuaybiye Savaşları" olarak geçen bu taarruz, Türk kuvvetlerinin mağlubiyetiyle sonuçlandı. Basra geri alınmadığı gibi çok sayıda asker de İngilizlere esir düştü.

İngilizler Basra'nın işgalinden kısa bir süre sonra kamuda çalışan sakıncalı gördükleri bazı sivil memurları, casusluk yapabilecekleri ihtimaline karşı,

¹¹ Cemalettin Taşkıran, *I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri, Ana Ben Ölmedim*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2001, s. 36.

¹² Taşkıran, *a.g.e.*, s. 37.

tutuklamaya başladılar. Tutuklanan siviller, Basra'daki "gözlem" ve "izolasyon" kamplarına yerleştiriliyordu. Askerî esirlerin de bulunduğu bu kamplara gönderilen siviller önce gözlem kampına getiriliyor ve burada 2 ile 4 hafta arasında kalıyorlardı. İzolasyon kampındakiler ise iyileşinceye kadar beklemek zorundaydılar. Her iki kampta da asker ve sivil esirlerden bir konvoy oluşturacak kadar esir toplanınca bunlar, Basra'dan gemilere bindirilerek Burma'daki Thatmyo Esir Kampı'na naklediliyorlardı. Kampa gönderilen sivil esirlerin yarısını Basra Rüsûmât Müdürlüğü personeli oluşturuyordu. Diğerleri ise Basra ve havalisindeki idari ve yerel yöneticiler ile bu makamlarda görevli memurlardı.¹³

Burma'daki Sivil Türk Esirleri

Thatmyo Esir Kampı, İstanbul'a 12.000 km'den daha uzak bir mesafede olan ve savaş yıllarında Hindi Çini olarak bilinen Burma (Birmanya)'daki Thatmyo kasabasında, daha önce İngiliz askerlerinin konuşlandırıldığı binalardan bozma bir esir kampıydı. İngilizler Güney Cephesi'nde esir aldıkları Türk askerleri ile sivilleri bir süre Basra'daki kamplarda tuttuktan sonra gemilere bindirerek, bugün Pakistan'da olan, Karaçi'ye gönderiyorlardı. Esirler, buradan trenlere bindirilerek Kalküta geçici istasyon kampına taşınıyor ve buradan da deniz yoluyla Thatmyo Esir Kampı'na getiriliyorlardı.¹⁴

Thatmyo Esir Kampı, birbirine bitişik dört ayrı kısımdan oluşuyordu. Pavyon denilen her kısım aşağı yukarı 40 metre karelik bir alana sahipti. Pavyonlar birbirlerinden iki kat tel örgüyle ayrılıyordu. Ayrıca her pavyonun etrafı yine iki kat tel örgüyle çevriliydi.

Thatmyo Esir Kampı, asker ve sivil esirlerin bir arada bulunduğu bir kamptı. 1917 senesinin 11-14 Nisan tarihleri arasında Thatmyo Esir Kampı'nı gezen Thormeyer, Schoch ve Blanchod adlı üç Kızılhaç görevlisinin Haziran 1917'de merkezi Cenevre'de bulunan Kızılhaç teşkilatına sundukları rapora göre bahsi geçen esir kampında 3591 Türk esiri bulunuyordu. Yine aynı raporda belirtildiğine göre bu esirlerin 36'sı sivil esirdi. Sivil esirlerin 25'i silâh altına alınabilir 11'i de silâh altına alınamaz nitelikteydi.¹⁵

Kamptaki 36 sivil esirden 18'i Basra'nın işgalinden sonra tutuklanan sivillerden oluşuyordu. 18 esirden 9'u 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915) tarihinde tutuklanan Basra Rüsûmât Müdürlüğü memurlarındandı. Diğer 9 sivil esir ise işgalden sonra farklı tarihlerde tutuklanan Basra ve havalisindeki görevli memurlardı.

İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'ndan Babıâli'ye gönderilen esir listesine göre Thatmyo Esir Kampı'nda bulunan gümrük personelinin isim ve unvanları şöyleydi:

¹³ BOA. DH. EUMM. 5. Şb. Dosya No: 48/26, 23 Muharrem 1336.

¹⁴ Taşkıran, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁵ Taşkıran, *a.g.e.*, s. 96.

Ahmet Nafiz	Basra Rüsûmât Müdürlüğü kâtiplerinden
Süleyman Sırrî Efendi	Basra Rüsûmât Ser-istimatörü
Hasan Hilmi	Basra Rüsûmât Ser-muayene Müdürü
Hasan Tahsin	Basra Rüsûmât Markatörlerinden
Seyyid Abdurrahman Halis	Basra Rüsûmât Müdüriyeti Ser-rüsûmât Memuru
Muhammed Nazmi	Basra Rüsûmât İdaresi Aktarma Memuru
Ahmet Hidayet	Bağdat Rüsûmât Başmüdürlüğüne bağlı Basra Rüsûmat Müdüriyeti Muayene
Memurlarından	
Ramiz	İmare Rüsûmat İdaresi Muhafaza Memuru
Mehmet Ebul-hüda	Şeyh Said Rüsûmat Müdürü ¹⁶

Kampta gümrük personelinden başka Basra ve havâlisinde görev yapmaktayken esir alınan bazı idari yöneticiler ile bu yönetimlerde görevli olan memurlar da bulunuyordu. Yine aynı listeye göre Thatmyo Esir Kampı gönderilen bu sivil esirlerin adları ve unvanları şöyleydi:

Abdulla	Basra'ya bağlı Şattularap nahiyesi mektebi muallimi
Hacı Hasan Salih	Fav Merkez-i Posta ve Telgraf Müdürü
Hüseyin Avni	İmare Emlâk-ı Emiriye Muhasebe Kâtibi
Sadık Efendi	Basra Muhasebe-i Vilâyet Kâtibi
Mehmed Zeki	Basra'ya bağlı Harise Nahiyesi Müdürü
Abdülrezzak Ali Efendi	İmare'nin Cehle kazasına bağlı Zebir Nahiyesi Müdürü
Halid Efendi	Fav Kaymakamı
Süleyman Asaf,	Basra Evrak Müdür Vekili Encümen-i Vilâyet Başkâtibi
İsmail Hakkı ve Ebulhafib	Mektubi Kalemî Mümeyyiz Vekili Nahiyesi Müdürü ¹⁷

Sivil Esirlerin İstek ve Temennileri

İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'ndan gönderilen ve 8 Kasım 1917 tarihinde Osmanlı Ordû-yi Hümâyûnu Başkumandanlık Vekâleti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bu listede sivil Türk esirlerin esir alındıkları yer ve tarih, buldukları esir kampı, numaraları, ailelerinin nerede buldukları ve isteklerini içeren ayrıntılı bilgiler bulunuyordu.

Sivil esirlerin istek ve temennileri daha çok geride bıraktıkları aileleriyle ilgiliydi. Listede yer alan 18 sivil esirden 11'i maaşlarının ailelerine gönderilmesini ve bi-kes (kimsesiz) kalan ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasını temenni ediyordu.

¹⁶ Aynı Dosya.

¹⁷ Aynı Dosya

Bu esirlerden biri olan Fav Kaymakamı Halid Efendi'nin isteği ise diğerlerininkinden oldukça farklıydı. Eđi ve çocuğu Basra'da bulunan Fav Kaymakamı Halid Bey, isteğini řu satırlarla ifade ediyordu: "Pek şedid iki ihtiyacım vardır: 1- řu herc ü merc umumî içinden selâmetle çıktığımızı görmek 2- Bir buçuk senedir şecere-i hayatımı kemiren řu bitmez tükenmez esaretten kurtulmak, vatanıma avdet edip taşlarını öpmek".¹⁸

Kızılhaç görevlileri tarafından hazırlanan ve merkezi Cenevre'de bulunan Kızılhaç teşkilatına sunulan bu rapor, Haziran 1917 tarihine aitti. Bu tarihten sonra kampa yeni sivil esirlerin getirilip getirilmediği hakkında şimdilik mevcut bir bilgi bulunmuyor. Adları ve unvanları belirtilen bu sivil esirlerden başka geride kalan diğer 18 sivil esirin adları, nerede ve ne zaman esir alındıkları bilinmemektedir. Bilinmeyen bir diğer hususta kimliği ve unvanları tespit edilebilen bu 18 sivil esirin akıbetidir.

İngiltere, 1918 sonbaharında imzalanan ateşkes antlaşmalarından sonra ülkesindeki sivil esirler ile sömürgelerindeki esir kamplarında bulunan askerî ve sivil Türk esirlerin tahliyesine başladı. 1918 sonbaharında başlayan tahliye süreci, belirli aralıklarla, 1922 yılının sonlarına kadar devam etti. İngilizlerin esirlerin tahliyesinde uyguladıkları bu politika Thatmyo Esir Kampı'ndaki Türk esirler içinde geçerliydi. Thatmyo'dan Rangoon'a getirilen Türk esirler, burada gemilere bindirilerek Hindistan'a götürüldü. Hindistan'da gemiye alınan diğer Türk esirler ile birlikte ilk kabile, 1918 yılında İstanbul'a ulaştı.¹⁹ Kampın tahliyesinin tamamlanması ise 1922 yılının sonlarına kadar sürdü. 36 sivil esir içinden adları ve unvanları belirtilenlerin geriye dönüp dönemedikleri bilinmiyor.

Sonuç

I. Dünya Savaşı sırasında "sivil esir" uygulamasını başlatan ilk ülke İngiltere oldu. İngiltere bu uygulamayı önce ülkesindeki İttifak grubu ülke vatandaşlarına uyguladı. İngiliz Hükümeti tarafından "düşman kökenli yabancılar" olarak nitelendirilenlerin başında çeşitli nedenler ile İngiltere'de bulunan Alman, Avusturya-Macaristan, Bulgar ve Osmanlı vatandaşları geliyordu. Bu grup içerisinde yer alan Osmanlı vatandaşlarından Türk ve Müslüman kimliğe sahip olanlar, diğer grup üyesi ülke vatandaşlarıyla birlikte "sakıncalı" görülerek enterne edilip Man Adası'ndaki sivil esir kamplarına hapsedildiler. Esirlerin bu kamplardan tahliyesi 1922 yılının sonlarına kadar sürdü. İngilizler ülkelerindeki düşman kökenli yabancılara karşı uyguladıkları bu politikanın bir benzerini de işgal ettikleri Osmanlı topraklarındaki sivillere uyguladılar. Casusluk evhamının bir sonucu olarak işgal ettikleri bölgelerde "sakıncalı" gördükleri sivilleri hiçbir gerekçe göstermeden tutuklayıp, işgal ettikleri bölgelerden binlerce kilometre uzaklıkta bulunan sömürgelerindeki başta Thatmyo Esir Kampı olmak üzere diğer kamplara naklettiler. Bu esirlerden bazılarının adları bilinmediği gibi akıbetlerinin ne olduğu bugün dahi ortaya çıkarılabilmiş değildir.

¹⁸ Aynı dosya.

¹⁹ Taşkıran, a.g.e., s. 228.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, başta İngiltere'nin ülkesindeki yabancı düşmanlara karşı uyguladığı bu sert politikaya birebir mukabele etmeyerek konuya daha esnek ve insani bir biçimde yaklaştı. Oysaki "casusluk" I. Dünya Savaşı'na taraf olan tüm devletler gibi Osmanlı Devleti için de önemli bir tehditti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin siyasi ve etnik yapısı ile coğrafi konumu, bu tehdidi daha artırıyor ve ülkedeki casusluk faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasını zorlaştırıyordu. Böyle olmasına rağmen Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerinin aksine sınırları dâhilindeki yabancı ve ayrılıkçı etnik grupların varlığını casusluk ihtimalinden hareketle bir paranoyaya dönüştürmedi. Savaşa girmeden çok kısa bir süre önce bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri yaparak asgari düzeyde gerekli önlemleri aldı.

İttihat ve Terakki Hükümeti savaş sırasında, ülke sınırları dâhilinde yaşayan düşman kökenli yabancılar ile düşman kökenli olup Osmanlı tabiiyetine geçmiş kişilere doğrudan bir müdahalede bulunmadı. İstihbarat ve ihbar üzerine faaliyetlerinde casusluk şüphesi uyandıranlar ile aynı gerekçeyle mahalli Divân-ı Harb-i Örfî (Sıkıyönetim Mahkemesi)'ce suçu sabit görülenler, buldukları yerlerden başka yerlere zorunlu ikâmete mecbur edildiler. Hükümet ayrıca - tüm tebaayı kapsıyor gibi görünse de - yabancı kökenlilerin olası casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek için "zorunlu seyahat varakası" uygulaması başlattı. Yurtdışı seyahatleri zorlaştırdı. Hangi gerekçeyle olursa olsun düşman kökenli yabancıların karşı grupta yer alan ülkelere yapacakları seyahatlere izin vermedi. Osmanlı Devleti'ndeki düşman kökenli yabancıların çoğunluğunu Arap, Rum ve Ermeni kökenli İngiliz ve Fransız vatandaşları oluşturuyordu.

Kaynaklar

Belgeler (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

BOA, DH. EUM. 5. Şb., Dosya no: 55/22, 5 Zilhicce 1335.

BOA, DH. EUM. 5. ŞB, Dosya No: 48/26, 23 Muharrem 1336.

BOA, DH. EUM 5. Şb. Dosya No: 48/26, 23 Muharrem 1336.

Kitaplar

GILLMAN, Peter and Leni, *Collar the Lot!*, Quartet Books, London, 1980.

ÖZUYAR, Ali, *Modern Çağın İlk Sivil Esir Kampı Knockaloe ve Meçhul Türkler*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008.

TAŞKIRAN, Cemalettin, *I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri, Ana Ben Ölmedim*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2001.

THOMAS Braitwaite, Anna, *St. Stephen's Hause – Friends' Emergency Work in England 1914 to 1920*, Friends Bookshop, London, 1920.

Sürelî Yayınlar

Sabah Gazetesi, “İngiltere'deki Sivil Üseramız”, 17 Temmuz 1917.